

θετοι. Τον τρακάρισε στο Σταθμό, ένας νωματάρχης ένα σκυλί και σφύριξε και μαζώχτηκαν πολλοί και τον πιάσαν. Τον πέρασαν δικαστήριο. Κι αυτός μοναχός του στο δικαστήριο κανένας δεν παρουσιάστηκε δικός του μάρτυρας. Ως κι οι δρόμοι κλεισμένοι, σαν που ήταν επί Κατοχής. Και τότε μας κυνηγήσαν μου σπάσανε το ποδάρι. Ούτε και κανείς άνοιγε την πόρτα μας να ιδεί ζούμε, πεθάναμε.

Κι ως τώρα ποιος να μας συντράμει; Έβγαλε και Γυμνάσιο η μικρή, μα δεν έχει πιστοποιητικό δεν βρίσκει δουλειά. Έκανε κάμποσους μήνες στο γραφείο, σ' ένα εργοστάσιο, την έβγαλε η Ασφάλεια. Δεν την κρατούσαν ούτε για εργάτισσα. Τώρα είναι νοσοκόμα. Την κρατούν, είναι ικανή γι' αυτό, μα της βγαίνει το λάδι, ποιος να μιλήσει για μεροκάματο για οχτάωρο...· δυο γυναίκες είμαστε μονάχες, όπου παρουσιαστούμε μας διώχνουνε. Στο Υπουργείο πάμε και ξαναπάμε, ούτε μέσα μάς βάζουνε. Κι εγώ με το κουτσό μου τούτο τον πιο πολύ καιρό κατάκοιτη. Πώς να τον συνδράμομεν και κείνον...· Αρρώστησε στη φυλακή, για λογάριασε 17 χρόνια, δούλευε ράφτης πρώτα. Τώρα κι αυτός πιάστηκε. Η μέση του πιασμένη κι η καρδιά του έχει πάθηση, ακόμα τον φοβούνται...· δεν τον βγάζουν. Σας τα 'κανα ποίημα όσα τραβούμε:

Η ΒΑΣΑΝΙΣΜΕΝΗ ΜΟΥ ΖΩΗ

*Δεν είναι κρίμα κι άδικο δεν είναι κι αμαρτία
να βρίσκομαι κατάκοιτη χωρίς καμιάν αιτία;*

*Σάπισε το κορμάκι μου στον τοίχο ακουμπισμένο
μαύρισαν τα ματάκια μου μερόνυχτα κλεισμένα.*

*Άνδρα δεν έχω να με δει να με παρηγορήσει
Είναι κλεισμένος φυλακή και πότε θα γυρίσει*

*Τον κλαίνε οι νύχτες και οι αυγές τον κλαίν' τα μεσημέρια
ήτανε άξιος αρχηγός σ' αντάρτικα λημέρια.*

*Αχ Πάσχα χωρίς πασχαλιές χωρίς αρνί ψημένο
μάνα και κόρη μοναχές χωρίς αυγό βαμμένο*

ΑΚΟΥΜΕ ΤΗ ΦΩΝΗ ΣΟΥ ΠΑΤΡΙΔΑ

Έρημες κι απροστάτευτες μέσα στην κοινωνία
ζήσαμε τα χρονάκια μας μέσα στην τιμωρία

Μάνα και κόρη μοναχές και περιφρονημένες
και από την Πατρίδα μας πολύ αδικημένες

Τα βάσανα της φυλακής δεν είναι μετρημένα
αυτόνε βασανίζουνε και τυραννούν και μένα.

Να 'μouνα παντοδύναμη τη χάρη να του δώσω
κι απ' τα βαριά τα σίδερα να τον ελευθερώσω.

... Και η σπάνια χαρά

Ημέρα Πέμπτη έφεξε μέρα χαράς μεγάλης
ήταν η μεγαλύτερη καλύτερη απ' τις άλλες.

Ο Άνδρας μου λευθερώθηκε απ' της φυλακής τα πάθη,
απ' τα βαριά τα σίδερα απ' του κελιού τα βάθη.

Μάνα και κόρη κλαίγανε από χαρά και λύπη
στα περασμένα γύριζαν κι είχανε καρδιοχτύπι.

Η γειτονιά συμπόνεσε με μάτια δακρυσμένα
ξεχάσανε τα παλαιά χρόνια δυστυχισμένα.

Παρασκευή ξημέρωσε κι είχανε πανηγύρι
νέοι και γέροι τρέχανε μέσα εις το λιοπύρι.

Να τον καλωσορίσουνε να τον υποδεχτούνε
την πληγωμένη του καρδιά να την παρηγορούνε.

Καλώς μας ήρθες ξένε μου πολυξενητεμένε
είκοσι χρόνια ξενιτιά πολυβασανισμένε.

Ιούλιος 1963

... Είπαμε ξενιτιά, πώς να πω φυλακή...

*15. Αχ μια φλέβα της ζωής του
να του 'χει μείνει Παναϊτσα μου αχ*

ΜΙΑ ΜΙΑ ΓΥΝΑΙΚΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΝΤΡΑ ΤΗΣ

ΟΤΑΝ ΜΠΗΚΑΝ ΟΙ ΓΕΡΜΑΝΟΙ μάς είπαν πως θα μας κυνηγήσουν. Στους τόσους μήνες αρχίσαν πατούσαν τα σπίτια, μας γδύσαν τα νοικοκυριά, παίρναν ρούχα, καρπούς, ζωντανά, χοιρινά, μεδικούς μας μαζί. Θέλαμε να φύγουμε στα ορεινά χωριά. Κίνησε ο άντρας μου πρώτος. Έμεινα με τα 4 παιδιά. Ένα μεσημέρι ακούω «έρχονται να μας πιάσουν» δουλεύαμε στα περβόλια· μας περικυκλώσαν. Εγώ ξεγλίστρησα με τα δυο μεγαλύτερα. Ήρθαν ήβραν τα 2 μικρά, κοιμόμαστε στις συκιές. Τραβά ένας τ' όπλο να τα σκοτώσει, σαν πουλιά. Είχαν συλλάβει κι έναν μπάρμπα μου. Τους λέει «Ψυχικό, τι θα σκοτώστε; τι θα καταλάβετε;...» τ' άφησαν. Εγώ τράβηξα, γύρευα τον άντρα μου. Εγώ αυτόν και κείνος εμένα. Κατέβηκε με τους αντάρτες τη νύχτα, πήγα στο χτήμα. Δεν είχαν πάρει τη γίδα μας, την άρμεξε, τους έδωσε γάλα, λέμε για τα δυο μικρά τώρα, το 'να ήτονε δυο χρονώ και τ' άλλο έξι. Τ' άφηκε πάλι στα δέντρα 'πό κάτω. Ήτονε άνοιξη. Το μεγάλο έπαιρνε το μικρό καλικούτσα στον ώμο πηγαίνανε στο αυλάκι και πίνανε λίγο νεράκι... Έπειτα εγώ σε δυο μέρες κατέβηκα τα πήρα, μου ρίξανε από κατάντικρυ, μας είδε κάποιο φυλάκιο, μα φύγαμε. Μείναμε σε πιο ψηλό χωριό.

Μια μέρα είχανε συγκέντρωση σε άλλο χωριό. Στείλανε μπροστά τους αντάρτες πήγαν στο σχολείο για να μαζωχτούν οι χωριάτες. Ο δάσκαλος ήτανε πατριώτης μα οι δικοί του αντίθετοι. Βγήκαν μπροστά τους, δυο οι αντάρτες, οι άλλοι πολλοί, τους βούτανε, τους δένουνε να τους ρίξουνε σ' ένα ξεροπήγαδο. Ήρθαν ως και γυναίκες να τους βαρέσουν με τσεκούρια. Μια θειά του δασκάλου έτρεξε χτύπησε την καμπάνα να πάρουν είδηση οι ταγμα-

τασφαλίτες και Γερμανοί απ' το φυλάκιο. Βάλαν φωτιά. Καθώς είδε ο άντρας μου απ' αγνάντια (είχαν παρατηρητήριο δικό τους) τη φωτιά «τί να τρέχει;» Έσυρε και μια γυναίκα μια φωνή «Ε Αριστείδη σκοτώσαν τα παιδιά» ήρθαν μαζί όλοι στο χωριό. Βρίσκουν μια γριά και κείνη που χτυπούσε την καμπάνα, τη μισούσε όλο το χωριό αυτήν, είχανε τα έχοντά τους αυτοί, δεν είχαν ανάγκη, όπου τους ρίξανε μια, η γριά κάθησε χάμω την πήρε δω, στον ώμο.

Στο χωριό εμείς ξυπολυταριό, κρύο, ψείρα με ουρά, πείνα. Κι όλο ξενύχτι «έρχονται οι Γερμανοί...» «έρχονται ταγματασφαλίτες...» τρυπώναμε σε λαγκάδια, σε ρέματα, ό,τι βρίσκαμε τρώγαμε, κανένα φρούτο άγριο, ήμερο. Του λόγγου ζωή.

Ο άντρας μου ήταν σ' άλλη περιφέρεια στην Αλ... Με τις πορείες, τις ταλαιπωρίες του, πρήστηκε το γόνα του, μου τον φέραν ξαπλωμένον σε μια κουρελού, τον κρύψαμε στο βουνό, εκεί τον γιάτρευα μήνες. Οικονομούσαμε καμιά μπουκιά τυρί απ' τα χωριά, ψωμί σπάνιο. Είχε νερό εκεί, δυο πηγάδια. Τον πότιζα φασκόμηλο, χαμομήλι, απ' την πλεξίδα του σκόρδου, ρόβη βρασμένη, έκανα καταπλάσματα, εδώ μας φέραν την είδηση «φύγαν οι Γερμανοί».

Κατεβήκαμε στο χωριό, τίποτα σπίτι, μείναμε σ' ένα κελί στην αυλή της Εκκλησίας. Πάει εκείνος να παραδώσει τ' όπλο του, 2-3 μέρες πορεία. Είχαν μείνει κάτι σταφυλάκια να τρυγήσω, είχα 3 χρόνια να μπω στ' αμπέλι να τρυγήσω. Ύστερα θέλαν να πιάσουν πάλι τον άντρα μου, πήρανε τη σταφίδα μας αυτή. Πάλι οι δικοί μας. Πάλι αρχίσαν οι διωγμοί.

Εγώ ήμουνα έγκυος τότε, παιδοκόμισα όπως όπως μα δε μου 'ζησε το παιδί, πέθανε στις 7 μέρες. Πάμε να το θάψουμε. Μας είχαν πεθάνει άλλα δύο, θέλαμε να τα ξεθάψουμε αυτά. Να και βλέπομε δυο φορτηγά, μέσα ταγματασφαλίτες. Λακίσαμε. Θέλανε να τον πιάσουνε. Πιάσανε κάτι συγγενείς. Ο άντρας μου κρύφτηκε σε κάτι σπήλαια. Εγώ δούλευα στο χωράφι όλη μέρα κι όλη νύχτα περπατούσα, να του κουβαλήσω να φάει. Ως και νερό του πήγαινα. Εκεί δεν είχε ούτε νερό. Αποβραδής του 'λεγα θα στο φέρω αύριο στο τάδε μέρος και το πήγαινα.

Μια μέρα, μου λέει μια ξαδέρφη μου: «Ο Μ. είναι στο τάδε χω-

ριό, φυλαχτείτε». Τ' απογεματάκι μάζευα χόρτα στον όχτο, ακώ και πέφτουν όπλα, μπαίνω στο καλύβι. Βάζω τα χόρτα να βράσουνε πλακώσανε: «Πού 'ναι ο άντρας σου κυρά μου;» «Πού ξέρω πού είναι;» Φύγανε οι πρώτοι να τις άλλοι. Τα παιδιά κουκουλωθήκανε στα ρούχα κλαίγανε. Ήρθε μέσα ένας καλόγερος αυτός έβγαλε όνομα, έκανε πρώτα πως ασκήτευε ύστερα γίνηκε το πιο μοβόρο θηρίο. «Πού έχετε όπλα;» «Δεν έχομε. Μας τα πήρατε...» Βαστούσε το σκερπάνι, πέφτει κράπα κράπα χαλνά την καλαμωτή, ρημάζει το καλύβι. Πρωί πρωί, μόλις φώτισε πάω να δέσω την κατσικά ακούω σκυλιά. Είχανε βρει τον άντρα μου. Τον μαρτύρησε μια ξαδέρφη. Ακούω και φωνάζανε: «Ήθελε λαοκρατία, έ;» Ακούει και το παιδί μας, έβαλε τις φωνές «ο μπαμπάς μου» ήταν εννέα χρονώ, πώς κατάλαβε; Ανεβαίνω τρεχάτη, περνώ από κάτι φραγκοσυκιές, φτάνω στηνς μάνας μου έρχεται μια εκεί και λέει «τους σκοτώνουνε» τρέχω βουτάω τα παιδιά μου, τους είχανε πάει στο σχολείο, με βρίσκουνε στο δρόμο κάτι γυναίκες, πέφτουν να με χτυπήσουν, βαστούν δοκάρια, τσάπες, λακίσαμε, φτάνω στηνς μάνας μου, αφήνω τα παιδιά ξανακινάω. Στο δρόμο βγαίνει ο τρομοκράτης Μ. «Πίσω», «δεν πάω πίσω θα πάω στον άντρα μου» μου δίνει μια πέφτω, σηκώνομαι και πάλι και πάλι, με πήρε ύστερα η μάνα μου. Κι ένας ξυπολιάρης φώναζε «πού έχετε τα όπλα; Βαρήτε τις γυναίκες». Φώναζα κι εγώ «Κακούργοι. Τον έχετε στα χέρια σας, τον σκοτώσατε, μας χαλάσατε τι γυρεύετε;» Στη μέση του χωριού ήταν το σπίτι μας καμένο, μόνο μια σκάλα πέτρινη απόμεινε, με κυνηγούσανε και γω εκεί ανέβηκα, ύστερα έπεσα στα πόδια της μάνας μου. Ύστερα μου λένε: «Να βρεις ζο να πας να πάρεις τον άντρα σου». Τα χέρια του κρέμονται σ' ένα γαϊδούρι πάνω, σαν κανέναν γάτο πεταμένον, τρέχω. Τον είχε γλιτώσει ένας ανηψιός μας που τον είχε γλιτωμένον κι αυτόν πάνω σε κάτι αντίποινα. Του φώναξα εγώ αυτουνού «Κακούργε δε σε γλιτώσαμε; Γιατί σε γλιτώσαμε, αχ...»

Τον πηγαίνανε σε κάποιο παράμερο περβόλι τον περάσανε μπροστά μας, «έλα κοντά μάνα» φωνάζω της μάνας μου, τρέχω ξοπίσω ξυπόλυτη, λασποκυλισμένη, τους κύλησε χάμω, τον μισοσηκώσανε, από πίσω εμείς μου λένε «πρόλαβε φέρε αστυνομία»

κινώ μίαν ώρα με τα πόδια, βρίσκω αστυνόμο: «Κυρ αστυνόμε ψυχικό, μας σκοτώνουνε». «Τι γίνεται;» «Ο Καλόγερος...» Τον ξέρανε. Είχε πειράξει κι ένα κοριτσάκι. «Τι να σου κάνω; Μόνο τρεις άντρες έχω...»

Τέλος πάντων ήρθε κινούμε, πήρε και το γιατρό. «Αχ μια φλέβα της ζωής του να του 'χει μείνει Παναϊτσα μου αχ κι ας τον βρούμε εκεί δα που τον άφησα...»

Φτάσαμε και ακούσαμε τραγούδια στου προέδρου το σπίτι, τραγουδούσανε ψήνανε αρνί. Μόλις μας είδανε ο Καλόγερος λάκισε. Βγαίνει όξω ο Μ. με το πολυβόλο, πλησίασε, χαιρετηθήκανε με τον αστυνόμο «Κάνε στη μπάντα τώρα» λέει ο αστυνόμος «ήρθαμε τώρα εμείς» άδειασε ο Μ. το πολυβόλο στον αέρα για τιμή, μας άφησε περάσαμε, πήγαμε στο σχολείο, είχανε τον άντρα μου απάνω σε δυο σκοτωμένους, είχε παγώσει. «Κάντε στην μπάντα να πάρουμε τους ζωντανούς και θα πάμε τους πεθαμένους στην εκκλησιά, στη θέση τους». Αυτονών τα κεφάλια σπασμένα, τους είχανε αποτεινίσει με σφυριά, τα μυαλά τους είχανε κολλήσει χάμω. Εκείνον τον βάλαμε σ' ένα πάπλωμα, τον σηκώσαμε και μου λέει ο γιατρός «βάλτε του ζεστά» και μου λέει ο αστυνόμος κρυφά «να βρεις ζο να φύγεις σε κάνα σπίτι δικό σου», τον δέσαμε πάλι στο ζο με το πάπλωμα κατεβήκαμε στου ξαδέρφου μου το σπίτι.

Εκεί πια η Εξουσία τον κλείσανε. Τον βγάλανε κι έμεινε λέφτερος επί Σοφούλη τότε, 25 μέρες. Και πάλι τον κλείσανε φυλακή.

Μου λένε και μένα «Σοφία να φύγεις...» Έβγαλα τα παιδιά ένα ένα, τα κατέβασα στην ακροθαλασσιά και φύγαμε νύχτα. Ύστερα έκανα 4 χρόνια να πάω. Μας καταστρέψαν τα χτήματα όλα, ελιές, αμπέλια τα κόψαν όλα στο σταύρωμα, τα κάναν ξύλα ξερά.

Εδώ ήρθαμε πάει χρόνια τώρα. Εκείνος δικάστηκε θάνατο, ύστερα το κατέβασαν ισόβια, δεν ήρθε κανείς μάρτυρας για μας. Δεν του βρήκαν και καμιά πράξη, έτσι δικάστηκε.

Δουλεύουν τα 2 κορίτσια τώρα σ' εργοστάσιο το ένα το μικρό θα βγάλει και γυμνάσιο έχομε μια σπουδαγμένη. Ο γιος είναι φαντάρος. Ό,τι μπορούμε στέλνομε του πατέρα μας. Αχ πώς τα παλεύομε μεις το ξέρομε. Κι ολοένα ελπίζομε μπας και τον βγάλουνε.

16. Μη στενοχωριέσαι, Τασία, μου λέει

ΜΙΑ ΜΙΑ ΓΥΝΑΙΚΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΝΤΡΑ ΤΗΣ

ΓΝΩΡΙΣΤΗΚΑΜΕ ΤΟ '45. Είμαστε από ένα χωριό. Είχαμε χαρές τότες πως ελεφτερωθήκαμε είχαμε λίγη περιουσία χτηματική, αμπέλι σταφίδα, λίγες ελιές. Λέγαμε πως νικήσαμε «νικήθηκε το μεγάλο θηρίο θα ζήσουμε σαν άνθρωποι» έλεγε κείνος θα προκόψουμε, διώξαμε το φασισμό. Πήγαμε στο πανηγύρι που γίνεται στ' άλλο χωριό τον Αύγουστο, συμφωνήσαμε 4 φιληνάδες να πάμε παρέα. Μας λέει εκείνος: «Πάτε κι έρχομαι» θέλαμε να διασκεδάσουμε όλοι μαζί. Χρόνια είχαμε να ιδούμε πανηγύρι πόλεμος Κατοχή, εγώ δεν είχα πάει άλλη φορά, ήμουνα τότε 17 χρονών. Πήγαμε καθίσαμε σ' ένα τραπέζι μακρύ. Καθένας είχε φέρει τα φαγιά του, σταφύλια πιαθησαυρός. Σε μια στιγμή τον βλέπω κι έρχεται. Έρχεται μου χτυπά την πλάτη. Του λέω «άργησες...» «Με πιάσανε και με χτυπήσαν οι εθνοφυλάκοι». Αυτοί φανερώθηκαν τότες. Όμως αυτός πάλι με το κέφι του, έβγαλε χτενίστηκε που τον είχαν δείρει μ' έβαλε μπρος στο χορό, κέρασε. Χορέψαμε όλη τη νύχτα και κινήσαμε για τα σπίτια μας μετά την λειτουργία, το πρωί. Κατά το μεσημέρι με ειδοποιούνε ότι τον πιάσανε πάλι και τον έχουν στο κατώι, στο σταθμό. Πάω άμα βράδιασε σκύβω από μια τρυπίτσα «μη στενοχωριέσαι Τασία» μου λέει, «θα σταθείς καλός καβαλάρης και συ τώρα».

Ο σκοπός μ' έδιωξε με κοντακιές. Τον σηκώσανε νύχτα. Ύστερα τον περάσανε στρατοδικείο στην Πάτρα, δικάστηκε ισόβια. Μη ρωτάς το γιατί. Έτσι δικάζαν τότε. Ποιος ήξερε τίποτα, πιάναν κόσμο σάματι ήτανε πουλιά. Τους χάναμε. Δικάσανε κι άλλους 11 μαζί, όλοι απ' τ' αντάρτικο φίλοι. Ούτε ξέρω και πόσοι εκτελεστήκανε. Έμεινα κρυμμένη εγώ σ' άλλο χωριό. Άμα λίγο μαλακώσανε τα πράματα έμαθα πως τον είχανε φυλακή στην Αίγινα πήγα και τον είδα. Στα 10 χρόνια. Τον είχα ιδεί άλλη μια φορά στο Μετα-

γωγών. Σε κακό χάλι χτυπημένος. Τον είχαν βασανίσει. Τα ρούχα του κουρέλια και δε μ' αφήνανε να πλησιάσω άμα έλεγα πως ήμουν αρρεβωνιαστικιά του. Τον πήγαν στα Γιούρα εκεί ν' ακούσεις τυραννία.

Άμα τους σηκώσαν από κει τους φέρανε πάλι στην Αίγινα. Πέρσι παντρευτήκαμε. Ήρθε και παπάς και μας στεφάνωσε σ' ένα ιδιαίτερο καμαράκι μέσα στη φυλακή. Κουμπάρα ήτανε η γυναίκα ενός φίλου του συγκρατούμενου, τα 'φερε όλα, όλα όμορφα: στεφάνια, λαμπάδες, μοιράσαμε πάνω από 60 μπομπονιέρες. Ε, γάμος στη φυλακή. Τώρα πάω εύκολα. Ό,τι μπορώ τους κουβαλώ. Δουλεύω νοσοκόμα. Δεν είναι όμως δουλειά ταχτική.

17. Με την ψυχή εμείναμε

ΜΙΑ ΜΙΑ ΓΥΝΑΙΚΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΝΤΡΑ ΤΗΣ

ΕΙΜΕΘΑ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ, δεν ήλθαμε τότε με τους πολλούς αλλά το '35 απ' την Πόλη, τότε κατά επαγγέλματα οι Τούρκοι μάς εδίωξαν, ο σύζυγός μου ράπτης, ήλθαμε 8 άτομα: εμείς 2, 3 παιδιά 2 οι γονείς μας και η αδελφή μου. Περνούσαμε πολύ δύσκολα, ήλθαμε στο προάστιο εδώ, εργασίαι λίγαι, πουλήσαμε ό,τι φέραμε σιγά σιγά, με την ψυχή εμείναμε, απέθανε ο πατέρας μας, έλειψε και το μικροεμπόριον που έκανε, δηλαδή τσιγάρα και σπίρτα...· πολύ πικραμένος απέθανε και με την εχθρική Κατοχή. Με την Κατοχή ούτε ψωμί πλέον ούτε τα χόρτα που επωλούσαν στους δρόμους δεν είχαμε τρόπο να αγοράσουμε, δεν είχαμε βγει τότε παρακεί...· πώς να μεγαλώσεις παιδιά...· εγώ είχα τότε και κάποια επιληπτική κατάσταση, με άφησε και κάποια αμνησία... Η μητέρα ξενοδούλευε, ξενοέπλενε, δεν έπαιρνε λεπτά, λεπτά τής Κατοχής βέβαια, παρά ό,τι της έδιναν απ' το φαγητό τους, αυτοί στα σπίτια όπου πήγαινε είχαν, δεν τους έλειπε τίποτε. Τέσσερα χρόνια έτσι πέρασαν, μια φορά δεν άναψε φωτιά να μαγειρέψουμε φαγητό, αν έπαιρναν τα παιδιά κάποτε καμιά μερίδα συσσίτιον αυτό έτρωγαν, ας ήταν και χυλός αλεύρι σκουληκιασμένον.

Τότε εις τον συνοικισμόν παρουσιάσθησαν ιδεολόγοι αρκετοί, εκινήθησαν, η οργάνωσις διεκήρυξε, ακούσαμε ότι έπρεπε να έχουμε θάρρος πολύ να ζήσουμε και να αντισταθούμε στον κατακτητή. Εφάνηκαν στους τοίχους συνθήματα. Ο άνδρας μου έγινε γραμματεύς του ΕΛΑΣ, δεν με είπε τίποτε, πολλές ημέρες έλειπε, ημέρες και νύχτες δεν ερωτούσαμε, με είπε δι' εράνους που γίνονται προς διατροφήν –όχι διατροφήν ιδικήν μας, των συναγωνιστών. Βοηθούσαμε όλοι το κατά δύναμιν, μας έφεραν πλέναμε, μπαλώναμε, ήταν οι ανύπαντροι και οι νέοι πολλοί, τους εξυπηρετούσαμε.

Έπιασαν τον άνδρα μου αμέσως τον πρώτον χειμώνα μετά την απελευθέρωση. Τον κράτησαν στο Τμήμα του συνοικισμού 2 μήνες, δεν με άφησαν ούτε μία φορά να πλησιάσω, του έστειλα με τα παιδιά ό,τι έβρισκα –να που δοκιμάζομε τώρα και τα χειρότερα. Έπειτα τον επήγαν στο Χ΄΄ Κώστειον μεγάλο Ίδρυμα, Ορφανοτροφείο, τώρα μεγάλη φυλακή, τον είδα πρώτην φοράν μετά 3 μήνες, επήγαινα πεζή, δεν είχα τα εισιτήρια, εκινούσα πριν φέξει. Έμαθα τους συντομότερους δρόμους. Από εκεί τον επήγαν στις Θήβας και πάλι πίσω και πάλι στις Θήβας. Κατά το διάστημα τούτο ετοιμάζουν δικαστήρια και δίκαας, συλλαμβάνουν χιλιάδες αριστερούς. Στις Θήβας αθωώθηκε. Τον έφεραν πάλι εδώ. Εδώ άλλο δικαστήριο. Κράτησε 8 ημέρας. Πενταμελές λέγεται. Δεν ελείψαμεν ούτε μίαν ημέραν, η μητέρα μου και 2 παιδιά, οικογενειακώς. Άλλοτε πεζοπορούμε πηγαίνοντας, άλλοτε εις την επιστροφήν. Και άλλοι συγγενείς ομοίως.

Ήσαν 17 εις το εδώλιον, η αίθουσα υπερπλήρης με συγγενείς. Αλλά και μυστικοί πολλοί, γνωρίζονται από την όψη. Ομιλούν και υβριστικά. Εξετάζονται διά τον άνδρα μου 37 μάρτυρες, 35 είναι αστυνομικοί, αυτούς που είχαν εν υπηρεσία και οι Γερμανοί. Όλοι μαρτυρούν με το «άκουσα ότι...», «...με είπαν ότι...» Πρόκειται διά νεαρόν σκοτωμένον, ενεγράφη ως ΕΑΜίτης επί Κατοχής, ο πατέρας του πληροφορητής των S.S. κάνουν εκβιασμούς. Διά τρόφιμα, διά κρυμμένους ανθρώπους μας και άλλα. Ευρέθη φονευμένος. Η μητέρα κατέθεσε ότι πήρε το μάτι της μίαν ημέραν κάποιον υψηλόν με μακρύ παλτό και καπέλο μαύρο «...έκοβε βόλτες εμπρός στο σπίτι...» Παλτό δεν είχε την εποχή εκείνη ο σύζυγός μου και καπέλο δεν εφορούσε ποτέ. Η αδελφή του κατέθεσε ότι γνωρίζει το πρόσωπον, είχε λόγους προσωπικούς το πρόσωπον αυτό, έφυγε με τους Γερμανούς.

–Ακούσατε, ακούσατε;

Εγώ είμαι που φωνάζω, με σύρουν έξω οι χωροφύλακες.

–Άκουσες, δεν άκουσες; φωνάζω και εις το χωροφύλακα.

–Κι αν ακούσαμε ή δεν ακούσαμε... ψιθυρίζει αυτός, αλίμονον... Φέρνει έπειτα ο καταδότης πατέρας κάποιον φάκελον και

μέσα δήθεν γράφουν απειλές. Ο μεν φάκελος παλαιός κοινός φάκελος τσαλακωμένος, τριμμένος, μέσα δε το γράμμα ολοκαίνουργιο, ατσαλάκωτο. Οι δικηγόροι το αναφέρουν: «παρατηρήσετε κύριοι δικασταί...» Ο Πρόεδρος στρέφεται κατά των δικηγόρων, αφήσαν τους κατηγορούμενους, κατηγορούν τώρα τους δικηγόρους. Ο εισαγγελεύς μιλά μόνον υβριστικά: «...όταν σφάζατε, όταν ληστεύατε...» Δύο ήσαν όλοι όλοι για τον άνδρα μου οι μάρτυρες υπερασπίσεως, δύο εθνικόφρονες γείτονες. Είπε ο ένας ότι την ώρα κατά την οποία έγινε δήθεν ο φόνος προς το βράδυ, ο κατηγορούμενος ράπτης το επάγγελμα του έκανε πρόβα ένα καινούριο σακάκι, όπου τον διακόπτει ο Εισαγγελεύς: «Μετά το αίμα που χύσατε, είχατε αξαμτζιλίκι;» Μιλεί χλευαστικά, τουρκικά, λόγω της καταγωγής μας. Εξάλλου μια συγγενής των έπιασε τον μάρτυρα στον διάδρομο, του ομίλησε αυστηρά: «Δεν συνεννοηθήκαμε; Πας να τον απαλλάξεις;» Έφεραν και άλλους δήθεν είναι γείτονες, άγνωστοί μας τελείως, είναι απ' την οργάνωση Χ, περιδιαβάζουν τους διαδρόμους, μερικοί έχουν όπλα εις την πίσω τσέπη, θέλουν να γίνει φασαρία, να επιτεθούν όταν περνούν οι κατηγορούμενοι, δήθεν από δικαίαν αγανάκτησιν, οι χωροφύλακες δήθεν μας προστατεύουν. Κατά την διακοπήν μάς επιτρέπουν και πλησιάζομε, τους προσφέρομε κουλούρι, φρούτο. Την απόφαση ακούσαμε το πρωί, ο σύζυγός μου εις θάνατον. Πλησιάσαμε κοντά, μας το επέτρεψαν, δεν έκλαψα παρουσία των φρουρών, έτρεμα πολύ, έτρεμε και η μητέρα. Εκείνος γέλασε διά να μας δώσει θάρρος, είπε: «Ξέρετε την αλήθεια, κι ο Θεός κι ο κόσμος την ξέρει, μόνο θάρρος να έχετε...» Δεν υπήρχε και συγκοινωνία, πάλι επιστρέψαμε πεζή, μας πηγαίνανε τα πόδια μας, δεν τα πηγαίναμε.

Πέρασαν από τότε 18 χρόνια...

18. Απειλή εσωτερικού εχθρού

ΜΙΑ ΜΙΑ ΓΥΝΑΙΚΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΝΤΡΑ ΤΗΣ

ΕΙΜΑΣΤΕ ΔΥΟ ΑΔΕΛΦΕΣ ΝΙΟΠΑΝΤΡΕΣ, μέναμε σ' ένα σπιτάκι συνοικιακό. Είμαστε κι οι 4 παράνομοι. Δουλεύαμε όλοι. Φεύγαμε πρωί πρωί, ο καθένας στη δουλειά του, γυρίζαμε βράδυ. Εορτάζαμε τη συνάντησή μας, στρώναμε το τραπέζι, τρέχαμε στα σκοτεινά μαυραγορίτικα στέκια κάτι να ψουνίσουμε, πίναμε και κρασί. Μα εξαντληθήκαμε αρκετά. Μας βγάλανε ύστερα οι ανάπηροι 2 μερίδες επειδή και μ' αυτούς είχαμε σχέση οργανωτική. Παίρναμε δηλαδή 2 μερίδες μακαρόνια, ρύζι, κι ό,τι άλλο είχανε μας το ρίχνανε, κανένα καρότο, γάλα χαλασμένο να κάνουμε τραχανά, τα 'φερνε ο Σταύρος σε μια σακούλα, η μάνα μου καμιά φορά τύχαινε κει, τα 'βγαζε κι έκλαιγε.

Κάναμε συναντήσεις και συνδέσεις παράνομες, 10 και 15 κάθε μέρα ποδαρόδρομος δηλαδή και φορτωμένες υλικό. Μια φορά πήρα μια πάροδο Πατησίων, μόλις έστριψα βλέπω μπλόκο. Να γυρίσω πίσω; Ίσως μ' είδε κανένα μάτι. Σε μια πολυκατοικία στο ισόγειο βλέπω ακουμπισμένη στο παράθυρο μια γυναίκα. Της λέω: «Έχω ενόχληση κοιλιακή, με συγχωρείτε, μου επιτρέπετε να μπω;» «Πέρασε» μου λέει, μπήκα μέσα και μου 'δειξε. Απ' τη μέση και πάνω ήμουνα παστωμένη με χαρτιά. Θα 'φραζε τ' αποχωρητήριο αν τα 'ριχνα μέσα. Τα λυπόμουνα κιόλας. Ρίχνω μέσα κάτι λίγα.

Η γυναίκα με κοιτάζει τώρα καλά καλά: «Θα σου κάνω καφεδάκι, ας είναι και ρεβίθι, δεν πιστεύω να σε πειράξει στην κοιλιά...» Τον έφερε και πήγε στο παράθυρο πάλι. «Πιες τον σιγά σιγά...» μου λέει. Σε λίγο μου λέει: «Πήγαινε στο καλό τώρα...» Μου 'τριψε και τα μάγουλα, ήμουνα φαίνεται χλωμή.

Αυτά για να σας δώσω μιαν ιδέα πόσο μας βοηθούσε ο κόσμος τις πιο πολλές φορές, κόσμος άγνωστος. Πήγα με την απελευθέρωση να τη βρω μα είχε φύγει, ήταν από επαρχία.

Και σ' όλα μέσα ο λαός μικρά και μεγάλα.

Θυμούμαι όταν λευτερώσανε τους 85 αρρώστους της «Σωτηρίας». Ο Σταύρος υπεύθυνος, ο άντρας μου. Εγώ κάτι καταλάβαινα πως ετοιμάζεται, μα δεν ήξερα συγκεκριμένα. Μου είπε ύστερα πως κρεμάστηκε στο νοσοκομειακό αυτοκίνητο που μπαίνει μέσα τ' απόγεμα, ξέραν τις ώρες, παράστανε το γιατρό. Απ' τους κρατούμενους μόνο 2 ξέρανε το σχέδιο. Άμα τ' άκουσαν όλοι συγκινήθηκαν· μερικοί τα χάνουν, βάζουνε κάλτσες πάνω από παπούτσια, πιτζάμες πάνω από σακάκια. Οι 30 Ελασίτες ύστερα κόψαν τα σύρματα μπήκαν νύχτα, δέσαν τους φρουρούς, έπειτα πέρασαν όλοι τη λεωφόρο, αυτό ήταν δύσκολο, το πέρασμα, ύστερα όλα ήταν κανονισμένα, πώς θα σκορπίζανε, σε ποια σπίτια θα κρυφτούνε. Αυτά γίνονται τη μέρα που ανάλαβε ο Ράλλης, έκανε τα τάγματα.

Μα την αγαλλίαση του κόσμου πώς να την περιγράψω;

Στο φούρνο τα 'κουσα κι εγώ στην ουρά, είχε γίνει κιόλας μύθος: «...κατέβηκε ο ΕΛΑΣ, στρατός ολόκληρος, πατήσαν τη “Σωτηρία”, λεφτερώσαν τους κομμουνιστές, όλους τους φυλακισμένους του Μεταξά, με τα όπλα στο χέρι, στο δάσος ακόμη καπνίζουνε οι φωτιές που ανάψανε τη νύχτα...»

*Εδώ σημειώνεται κι η αφήγηση ενός κρατούμενου
απ' τους απελευθερωμένους της «Σωτηρίας».*

Τα βράδια όταν μας κλειδώνανε μαζευόμαστε πότε στου ενός άρρωστου το κρεβάτι και πότε στου άλλου. Εκείνο το βράδυ, την παραμονή παρουσιάστηκε στους θαλάμους ασυνήθιστη κίνηση: πέντε πέντε οι κρατούμενοι κάτι λέγανε συναμεταξύ τους και χωρίζανε. Ήρθε η σειρά μας. Ένας φίλος έκανε και στη δική μας πεντάδα την ανακοίνωση. «Αύριο το πρωί θα δραπετεύσουμε. Απόφαση της Οργάνωσης. Αμέσως τώρα θα πέσουμε όλοι στα κρεβάτια μας ντυμένοι. Δε θα πάρουμε μαζί μας τίποτα. Μόλις δοθεί το σύνθημα, θα πεταχτούμε οι έξι εμείς, θα κάνουμε ομάδα και θα βγούμε μαζί –καληνύχτα».

Έπεσα στο κρεβάτι ντυμένος, έτρεμα. Είχα συχνουρία, όπως κι

άλλοι κρατούμενοι τη νύχτα εκείνη. Δεν είχε ξημερώσει καλά καλά ακούσαμε βιαστικά βήματα. Άνοιξε η πόρτα, μπήκανε οι Ελασίτες με πολιτικά. Μπάσανε μέσα τους χωροφύλακες και τους δέσανε πάνω στα κρεβάτια. Ένας έκλαιγε: «Μωρέ παιδιά, μας κάψατε...» «Έρχεσαι μαζί μας στο βουνό;» «Έχω γυναίκα και μωρό παιδί...» έκλαιγε άλλος. «Γι' αυτό σας δέσαμε... να δικαιολογηθείτε...» Ανάμεσα στους κρατούμενους είχαμε κι έναν άρρωστο βαριά, έκανε κάθε μέρα αιμόπτυση. Δεν του είχαμε πει αποβραδís τίποτα, ξύπνησε με τη φασαρία. «Φεύγουμε...» Για πότε ντύθηκε... Προσκολλήθηκε στη δική μας ομάδα. Βγαίνομε. Στην αυλή, στο σκοτάδι μέσα ξεδιάκρινα καμιόνια αστυνομικά, τα προσπεράσαμε, ήταν μέσα Ελασίτες. Φτάσαμε σε μια τρύπα της ψηλής μάντρας που την είχαν ανοίξει επίτηδες. Ένας ένας περάσαμε, βρεθήκαμε απέξω. Κατηφορίσαμε προς το Γουδί, μεσ' από χωράφια. Κοντεύαμε στα χτίρια του Πανεπιστημίου, ακούσαμε τουφεκιές. Είχαν δώσει συναγερμό οι χωροφύλακες. Οι συνοδοί μας Ελασίτες μάς είπαν να προχωρήσουμε πια μόνοι. Ο επικεφαλής της δικής μας ομάδας είπε να προχωρήσουμε δυο δυο. Θα συναντηθούμε στην τάδε πλατεία στο Παγκράτι ώρα 8. Πήραμε διαφορετικούς δρόμους. Το τουφεκίδι εξακολουθούσε. Φτάσαμε στην πλατεία πριν τις 8. Ο πολύ άρρωστος είχε κουραστεί πολύ. Μα η χαρά του απερίγραπτη. Στο δρόμο, με την τρεχάλα έχασε το ένα του παπούτσι. Τον καθίσαμε σε μια γωνιά και του είπαμε ν' απλώσει το χέρι να κάνει το ζητιάνο. Εγώ κι ο άλλος μπήκαμε σ' ένα καφενείο, ήπιαμε κάτι και παίξαμε τάβλι. Μας είχανε δώσει αποβραδís λίγα λεπτά. Στις 8 πάλι βρεθήκαμε όλοι στην πλατεία. Κι από κει τραβήξαμε στο προσδιορισμένο σπίτι, μια μικρή μονοκατοικία, λέγοντας το σύνθημα. Μας περιποιηθήκανε πολύ. Κατά τις 10 ήρθε κάποιος κι έφερε τα νέα. «Βουίζει ο κόσμος, έγινε απόδραση απ' τη “Σωτηρία”, το 'πε και το ραδιόφωνο». Το μεσημέρι πέρασε κι ο επικεφαλής της ομάδας Ελασίτης, σιγουρεύτηκε για μας. Την ίδια μέρα μάς πήγανε σ' άλλα σπίτια, φιληθήκαμε και χωρίσαμε. Η οργάνωση έβαλε τον άρρωστο σε κλινική, με ψεύτικο όνομα. Πέθανε σε 3 μήνες. Κι απ' τους άλλους –είμαστε 85–

άλλοι σκοτωθήκανε ή εκτελεστήκανε στην Κατοχή και ύστερα, λίγοι, μόνο 5-6 ζούμε.

Συνεχίζεται η αφήγηση της γυναίκας:

... Ύστερα με την απελευθέρωση αχ εκείνες οι πρώτες αξέχαστες ώρες, η πρώτη χαρά... Είχα ιδεί πριν 20 μέρες πάνω κάτω έναν Ελασίτη φρουρό, πλησίασα, μου 'δειξε το δίκοχο, δακρύσαμε κι οι δυο. Μέρα τη μέρα προχωρούσε η Ελεύθερη Περιοχή: στην οδό Πατησίων οι Γερμανοί, στην Ι. Δροσοπούλου ο ΕΛΑΣ. Από κει, από Πατησίων φεύγανε οι περισσότερες μονάδες. Εγώ έτυχα προς την Ομόνοια. Ένα τανκ με 2 Ναζήδες βλέπω και στριφογυρίζει σα χαμένο σκυλί, στον κόσμο μέσα, αισθάνεσαι κάποιον αναβρασμό, λίγο λίγο γίνεται συνειδητό πως οι Γερμανοί λείψανε απ' τη μέση, το γερμανικό τανκ φέρνει βόλτες, κουβεντιάζουνε ομάδες ομάδες ο κόσμος, ενώνονται οι ομάδες και μεγαλώνουνε. Μες στην Ομόνοια στο παλιό τους χτίριο βλέπομε μερικούς αστυνόμους στα μπαλκόνια, κάτω κανείς αστυφύλακας, εξαφανισμένοι όλοι κι η πόρτα της Αστυνομίας κλειδαμπαρωμένη. Μ' αυτό πια καταλάβαμε καλά, πεισθήκαμε: Φεύγουν οι Ναζήδες. Πιάσαμε φωνάζαμε, φιλιούμαστε, κλαίγαμε, γελούσαμε, ανεβαίναν αυθόρμητα όποιοι θέλανε πάνω στο βάθρο εκείνο που ήταν στημένο για τους Τροχαίους εκεί στη διασταύρωση έξω απ' του Μαρινόπουλου μιλούσαν στο λαό: «Για μας δεν ήταν 4, ήταν 8 χρόνια η σκλαβιά». Έτσι φώναζε κάποιος, τα δάκρυά του τρέχανε. Θυμούμαι πως εκείνο το βράδυ το πρόσωπό μου ήτανε σαν παλιό παπούτσι, μουσκεμένο και στεγνωμένο, πονούσε απ' το γέλιο και το κλάμα που κάναμε. Στη διοίκηση του ΕΛΑΣ στην Κυψέλη, πήγα εγώ την είδηση, περιμέναμε μα δεν ξέρανε την αποχώρηση. Τρέχω στις πεθεράς μου, τηγάνιζε μελιτζάνες, γύριζε με το τηγάνι γύρω γύρω, «ξαναπές το, ξαναπές μου το».

Από κείνη τη μέρα ξεχύθηκε ο λαός, έπιανε απ' τους συνοικισμούς ο ξεσηκωμός, κατεβαίνουνε προς την Αθήνα, ξηλώνουνε ξύλα, τα κάνουνε κοντάρια, σκίζουνε τα λιγοστά πανιά και σεντό-

νια για σημαίες, για συνθήματα, σχεδιάζουνε, βάφουνε. Μερικές κοπέλες που πενθούνε, τις ντύσανε με χρώματα, της αδελφής μου που της είχε πεθάνει συγγενής τη ντύσανε άσπρα με το ζόρι.

Ας αφήσουμε τα κατοπινά: Πώς χτυπήθηκε ο λαός κι από ποιον. Ένα βλέπομε: αφοπλίστηκε ο ΕΛΛΑΣ, εξοπλίζονται οι Δεξιοί, ο εμφύλιος πόλεμος δε θ' αργήσει —αυτό θέλουν οι Άγγλοι.

Εμείς με την υποχώρηση και τη συμφωνία βρεθήκαμε στη Βοιωτία. Σε κάθε χωριό μαζεύουμε τα όπλα σε σχολεία μπροστά, στις Εκκλησίες. Άλλος το 'χε κερδισμένο σε μάχη, άλλος το 'χε σαν κειμήλιο, μ' αυτά πολεμήσανε, είτε καινούρια είτε παλιά, τα ρίχνουνε στο σωρό και φεύγουνε σα να τους έκοψες και τα χέρια. Παραλαβαίνανε οι εθνοφύλακες. Τραβούσαν ύστερα οι δικοί μας αμίλητοι, εδώ εκεί σκόρπιοι, δεν τους χωρούσε ο τόπος.

Βρεθήκαμε πάλι παράνομοι. Τώρα είναι πιο στενά τα πράματα. Ο κόσμος τρομοκρατημένος. Πολλοί δεν καταλαβαίνουν ή κάνουν πως δεν καταλαβαίνουν την πολιτική των Άγγλων, των Δεξιών. Θέλουν ησυχία. Πολλοί χαφιεδίζουν εθελοντικά. Δε ζητάς στην τύχη πια βοήθεια. Με το παιδί μου κοιμηθήκαμε στο ρέμα προς την άγια Παρασκευή, δεν είχα βρει σπίτι, έτσι πέρασα δυο νύχτες. Αναγκάστηκα πήγα στο σπίτι μας κρυφά, φαινόταν όμως τέλεια κλειστό, δεν ξέρανε ούτε οι γειτόνοι.

Μια συγγενής μας πιστή έφερνε στις τόσες μέρες κάτι να φάμε και νερό· δεν είχε μέσα νερό. Έπειτα βρέθηκε άλλο σπίτι, ένα σε προάστιο. Ήρθε ο άντρας μου. Η ζωή μας εκεί έδειχνε ομαλή. Μα δε βαστά για μας τέτοια ησυχία. Ένα πρωί τον πήγα ως την πόρτα του περιβολιού. Είχα κακή προαίσθηση και πράγματι τον πιάσανε μόλις κατέβηκε με το λεωφορείο, τον γνωρίσανε, μάλλον του είχαν ενέδρα γιατί βρέθηκαν εκεί πολλοί με στολή και μυστικοί. Θα 'ξεραν και το σπίτι. Δεν αργήσανε. Η μικρή άκουγε θέατρο, ετοιμαζόταν για το κρεβάτι. Χτυπά η πόρτα, χαμηλά χαμηλά και σιγά για να μην υποψαστώ. Ανοίγω, κάτι αισθάνθηκα μέσα μου πως έσπασε, κατάλαβα. Ένας προχώρησε μέσα, είδε το παιδί με τα νυχτικά του, κάνει πίσω, ίσως είπε μήπως έκανε λάθος το σπίτι, μα ξοπίσω ήρθαν πολλοί, ολόκληρη δύναμη. Με πήραν απ' την

κουζίνα, έβαλα λίγα ρούχα στον μπόγο, με ρωτούνε, δε μιλώ, με παίρνουνε, στρίβομε στο στενό δρομάκι, κάνω πως παραπατώ, πέφτω με τον μπόγο πάνω στο παράθυρο περνώντας το γειτονικό σπιτάκι για να πάρουν είδηση, ξυπνήσανε, φωνάζω «με πιάσανε», αυτοί με γονατίζουν, μου βουλώσαν το στόμα, όμως άναψε φως από μέσα, πήραν είδηση.

Με βάλανε σ' ένα κελί με το παιδί, στην απομόνωση. Μείναμε 4 μέρες νηστικές. Δεν ήρθε ακόμα δικός μας. Γυρίζοντας απ' το αποχωρητήριο μια βραδιά, πριν μας κλειδώσουνε, κάποιος αστυνομός έβαλε στο χέρι του παιδιού λίγο τυράκι και μια φέτα ψωμάκι, το παιδί το πήρε. Καθώς έτρωγε, της πέσανε ψίχουλα, τα μάζεψα και τα μάσησα, τότε αυτό απόμεινε μ' ανοιχτό το στόμα, κατάλαβε πως πεινούσα, τ' άφησε χάμω μπροστά μου, με το ζόρι τής το τάισα. Έπειτα μας φέραν απ' το σπίτι φαΐ. Πήραν φαίνεται απ' τη γειτόνισσα το μήνυμα. Δεν αφήσαν όμως κανέναν να μας ιδεί. Τρώγαμε ό,τι μας φέρνανε με τα χέρια, καθόμαστε χάμω κι η μικρή γελούσε κι έλεγε σαν «α-χ-αί-οι» δηλαδή αρχαίοι, είχαμε διαβάσει Οδύσσεια. Το κελί μας ήταν περίπου 2x3. Κοιμόμαστε και καθόμαστε χάμω. Ήταν χειμώνας κι έκανε κρύο. Είχαμε στρώσει κουβέρτα και για σκέπασμα ό,τι ρούχο είχαμε. Κόντευαν Χριστούγεννα. Η μικρή το πήρε είδηση, άρχισε μια βραδιά να λέει τα κάλαντα κι έβγαλε ό,τι μικροπράματα βρέθηκαν στην τζάντα μου: μαντιλάκι, σαπουνάκι, βούρτσα, κορδέλα των μαλλιών της και τα στόλισε στη γωνιά, πως «έχομε δέντρο» –παρ' ολίγο να κλάψω. Έπειτα την πήραν οι συγγενείς μου. Τα μικρά μάς τα παίρνανε ή μας τα φέρνανε, όπως τους κάπνιζε, για να σπάσομε εμείς οι μάνες.

Έπειτα μεταφέρθηκα στη φυλακή. Έμεινα υπόδικη 2 χρόνια. Επίσης ο άντρας μου. Γράφαμε απ' τη μια φυλακή στην άλλη, όσα γράμματα επιτρέπει ο κανονισμός τα εξαντλούσαμε.

Είμαστε τότε κάπου 300 γυναίκες. Είχανε φτάσει 2.000. Πολλές ήτανε από χωριά, υποφέρανε πολύ, δεν είχαν άνθρωπο έξω να τρέξει ούτε να τους φέρει τίποτα. Τρώγαμε κατά τετράδες, ό,τι μας φέρνουν μοιράζεται. Για κάθε δέμα τρέχει όλος ο θάλαμος μόνο

να ιδούνε, είναι ανάγκη θαρρείς να βλέπουνε τα μάτια μας κάτι απέξω. Η φυλακή έχει βασανιστικά μεγάλα και μικρά. Εκείνη την εποχή ευτυχώς, είχανε σταματήσει τις εκτελέσεις. Πάρα πολλές κρατούμενες φορούνε μαύρα, έχουνε χάσει 2 και 3 και πιο πολλούς ανθρώπους, ολόκληρες οικογένειες έχουν ξεκληρίσει. Μια στο διπλανό θάλαμο με μαύρο βαρύ τσεμπέρι ντυμένη κατάμαυρα, πενθούσε άντρα και 2 αδέρφια κι αδελφή, φαινότανε μεγάλη, τη λέγαμε «θεία Βάσω» την έτυχα ένα πρωί να λούζεται, είχε κάτι καστανόχρυσια μαλλιά, ήταν αγνώριστη, πολύ νέα. Κόπηκε το «θεία».

Ξαφνικά προσδιορίστηκε η δίκη μας. Μια βδομάδα πριν το Πάσχα –μας δυσκόλεψε κι αυτό. Για τον άντρα μου το κατηγορητήριο έλεγε «κατασκοπεία». Για μένα πως «δεν συνέπραξα» μέτας αρχάς, δηλαδή να τον καταδώσω. Τρέχανε οι δικοί μας, οι δυο μητέρες κι η μεγαλύτερη κόρη μας που την είχε η γιαγιά της από μικρή. Φροντίζουν και φίλοι. Ο καλός συνήγορος δεν είναι τόσο πρόχειρος. Πολλοί «καλοί» φοβούνται. Μερικοί ζητούν μεγάλη αμοιβή. Άμα δικάστηκε άλλος κοντινός συγγενής μας είχαμε πουλήσει το πατρικό μας σπίτι. Άλλοι καλοί και άπειροι πιέζουνε για δήλωση, δεν καταλαβαίνουν ή κάνουν πως δεν καταλαβαίνουν.

Τη μέρα της δίκης η κλούβα πήρε τους άντρες πρώτα ύστερα εμένα. Ο άντρας μου δεμένος έσκυβε να με ιδεί, ανέβηκα, κάνανε θέση τα παιδιά και καθίσαμε δίπλα δίπλα.

Οι μάρτυρες ήταν όλοι αστυνομικοί της Ασφάλειας. Καταθέσανε όλοι για «κρατικά μυστικά», τι μυστικά δεν αναφέρανε. Ούτε πράξη αναφέρθηκε. Για όσα είχαν «μάθει», «πληροφορηθεί» προβάλανε το «απόρρητον», το ίδιο το Στρατοδικείο σταματούσε τις ερωτήσεις. Επίσης για την πατριωτική δράση μας επί Κατοχής δεν επιτρέψανε να κάνουν λόγο οι συνήγοροι. Πληροφορηθήκαμε ύστερα πως η δίκη μας επισπεύθηκε για ν' αποδειχθεί δήθεν «απειλή εσωτερικού εχθρού» και να δικαιολογείται Αμερικανική βοήθεια με το δόγμα του Αϊζενχάουερ.

Ο άντρας μου δικάστηκε σε θάνατο. Εγώ σε 10 χρόνια. Το Στρατοδικείο έκανε 6 ώρες να βγάλει απόφαση. Μας επιτρέψανε όλη

την ώρα εκείνη κουβεντιάζαμε, λέγαμε αστεία, ξεγελούσαμε την αγωνία μας. Η μικρή μας τρύπωσε κοντά, μας φιλούσε τα χέρια όσο εμείς κουβεντιάζαμε. Η μεγάλη μπαινόβγαινε, ήταν χλωμή, καταλάβαινε. Πήγαμε πάλι στις θέσεις μας, ήρθαν οι Στρατοδίκες, ακούσαμε την απόφαση όρθιοι. Κι αμέσως μας πήρανε βιαστικά στην κλούβα. Θυμούμαι μια οικογένεια, πατέρας, μάνα κι αδελφή που είχαν ένα νέο παλικάρι, ως 18 χρονών, κολλήσανε στον τοίχο κοιτάζανε το παλικάρι, μόνο πως το κοιτάζανε σα να τον είχανε χάσει κιόλας, δε θυμούμαι τι ποινή του βάλανε, 20 χρόνια θαρρώ. Αρκετός κόσμος περίμενε στο πεζοδρόμιο, σηκώσαν τη μικρή ψηλά στα χέρια και μας χαιρετούσε. Με φέραν πάλι πρώτη στη φυλακή, φιληθήκαμε στην κλούβα μέσα με τον άντρα μου, κατέβηκα τη σιδερένια σκαλίτσα και πάλι ανέβηκα, φιληθήκαμε ξανά. Δε δακρύσαμε καθόλου μπρος στη φρουρά. Μέσα με παραλάβανε οι κοπέλες, μου είχανε φαΐ, τότε ξέσπασα. Με βγάλανε με τα μέτρα ειρηνεύσεως.

19. Το 'να πόδι στο σπίτι μας
τ' άλλο στο βουνό

ΜΙΑ ΜΙΑ ΓΥΝΑΙΚΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΝΤΡΑ ΤΗΣ

ΦΥΓΑΝΕ ΟΛΟΙ, αντάρτες και πολιτικοί –έτσι τους διατάζανε– μου λέγαν να πάω κι εγώ με τις οικογένειες, «δεν πάω, θα μείνω, αφού μένει κι ο Μανώλης». Ήμουνα έγκυος. Πήγα στο χωριό, ήρθε και κείνος, πήγαμε να πάρουμε τρόφιμα, μοιράζανε τα κρυμμένα σ' ένα χωράφι για να 'χουμε το χειμώνα, δεν είχε μείνει τίποτα, 2 κάσες γάλα βρεθήκανε παραχωμένες, τις φορτωθήκαμε. Βρίσκομε στο δρόμο έναν κι αυτός έφτασε καθυστερημένος, γνώριζε τον άντρα μου, του τις δώσαμε κι αυτές. «Θα πάμε σ' άλλον κρυψώνα εμείς...» μου λέει. Πήγαμε και πιο ψηλά, βρίσκομε σ' ένα καλυβάκι τρυπωμένα δυο μπετόνια λάδι. Τα παίρνομε για το σπίτι, να πάλι στο δρόμο ένας μπάρμπας του, τα φορτώνομε στο ζο του, αυτός όμως τα ξεφόρτωσε σπίτι του, τα κράτησε, πάει και το λάδι.

Έπειτα ήρθε διαταγή: «Παραδώστε τα όπλα». Είχαν πατήσει το νησί μας οι Γερμανοί. Ποιος να τα παραδώσει... Ένα βράδυ ακούμε στο βουνό γίνεται μάχη. Έκλαιγα. Δεν είχα και κανέναν. Ξεκινώ να βρω τη μάνα του νύχτα στο εξοχικό της, στο δρόμο πετάζανε πέρδικες, μου λυθήκανε τα γόνατα, τέλος φτάνω: «Ποιος;» Δεν άνοιγε. «Πού είναι ο Μανώλης;» «Δεν ξέρουμε» δεν ανοίγουνε. Πάω παραπάνω σ' άλλο καλύβι, λίγο φωσάκι καίει ο λύχνος, είναι καρβουνιάρηδες, τον ήβρα εκεί μ' άλλους 5-6, τρώγανε. Του ενούς τα χέρια είναι ματωμένα. Τον ρωτώ, τα κοιτάζει, ντράπηκε: «Αίματα είναι του Νικόλα που τον φορτώθηκα». Στη μάχη που ακούσαμε το Νικόλα τον σκοτώσανε οι Γερμανοί.

Ξημέρωσε, φεύγω. «Θα 'ρθεις;» λέω στον άντρα μου. «Πήγαινε...» μου λέει. Έπειτα είπα να παραδώσω εγώ 2 όπλα, ένα είχε ο άντρας μου στο σπίτι κι ένα ο κουνιάδος μου, τα πήγα στην Κοι-

νότητα, να κερδίσομε καιρό. Κατέβηκε 2-3 φορές εκείνος νύχτα. Πότε στο 'να σπίτι και πότε στ' άλλο. Ένα μεσημέρι χτυπούνε οι καμπάνες, για να πάρομε είδηση. Έρχονται οι Γερμανοί, αν είχαμε τίποτα να κρύψομε ή να κρυφτούμε. Μόνο μια γραφομηχανή –την έκρυψα μες στα ξύλα. Τραβώ για το βουνό να ειδοποιήσω. Εκεί στο δάσος βλέπω έναν, μου φάνηκε για Γερμανός, περπατούσε μ' ένα σκύλο, φοβήθηκα. Μα ήτανε Ιταλός, με ρώτησε για τον άντρα μου. Ο άντρας μου τους περνούσε με βάρκα στην Τουρκία για να μην τους πιάσουν οι Ναζήδες, μα δεν τον εμπιστεύτηκα εγώ, βαδίζω. Ανταμώσαμε σ' ένα λόγγο πυκνό, καθίσαμε, κάναμε τηγανόπιτες. Μας ήβρε ο Ιταλός με το σκύλο, έφαε και κείνος: «Μπάρκο, μπάρκο», έλεγε, εγώ έτρεμα μπας κι είναι βαλτός. Χωρίσαμε πάλι. Τράβηξε απ' την άλλη πλευρά του βουνού, είχαν σύναξη. Μια γριά τον αντάμωσε: «Για πού;» τον κατάλαβε αντάρτη, «έχουνε μπλόκο παρακάτω πού πας;», γύρισε πάλι στη δική μας περιφέρεια.

Έπειτα έγινε το επεισόδιο που σκοτώσανε κάποιον χωροφύλακα στην αγορά μέσα, στο Μεσαίο Χωριό ήρθανε δυο καταζητούμενοι στα δικά μας λημέρια να τους κρύψομε. Όπως και τους κρύψαμε δυο μήνες. Ύστερα ειδοποιήσαμε τα σπίτια τους, πήγα στην Πολιτεία στο γιατρό, ήρθε κι η μάνα τού ενούς στο γιατρό και κείνη, συμφωνήσαμε τους περιλάβανε σε τάδε τοποθεσία, μέσα στο ρέμα. Ύστερα τους κατέβασα και ταπραματάκια τους, κάτι φανελίτσες, τσουράπια. Τ' άφησε στου γιατρού.

Μα στενεύανε τα πράματα. Έρευνες κάθε μέρα, πιάναν κόσμο, φοβερίζανε. Απόμεινα κι εγώ στο βουνό.

Τώρα ποιο λέμε, το δεύτερο αντάρτικο, για το τελευταίο; Πόσα χρόνια μας κυνηγούνε... Το 'να πόδι στο σπίτι μας τ' άλλο στο βουνό... Φυτέψαμε και κάτι χωραφάκια να 'χουμε τίποτα φασουλάκια, μελιτζάνες, μια μέρα πάω να ποτίσω, είχαμε κει και φουρνάκι, θα φούρνιζα ψωμί, ακούω σφύριγμα δυνατό και μια φωνή φωνάζει: «Να κρυφτείτε θα ψάξουνε απόψε τα καλύβια». Είμαστε με τη μάνα μου, φύγαμε μονομιάς. Είχανε πατήσει το χωριό, πιάσανε πολλούς. Κάμποσοι λέγανε ψέματα για να γλιτώσουνε πως

είδανε τον άντρα μου, στο τάδε ξοχικό μας, πως έχομε τα όπλα εκεί. Εμείς πάλι πού να πάμε; Τον ειδοποιήσαμε και πήγαμε πάλι σ' άλλο καλύβι πιο ψηλά. Είχαμε και μαντρί άλλοτες εκεί. Εκεί μας ήρθανε μια νύχτα, κοιμούμαστε στο δώμα, χτυπούνε: «Ανοίξτε θα σπάσουμε την πόρτα...» «Κατεβαίνομε, να ντυθούμε πρώτα, μήτε οι Γερμανοί δεν κάνουν έτσι καημένα παιδιά». Ψάξανε παντού απ' τη γκλαβανή στο κατώι, σηκώσαν τις πλάκες. «Στείλε μήνυμα στον άντρα σου να παραδοθεί» μου λέει ο επικεφαλής «γι' αυτό σ' αφήνομε ειδαλλιώς δε θα ζήσει κανείς σας...»

Ανταμώσαμε σ' ένα παλιό αμπέλι σε μια κλειστή πλαγιά του βουνού, είμαστε κρυμμένοι χαμηλά, εγώ έκλαιγα, πως φοβούμαι πια, όπου πηδά μπροστά μας ένας μ' οπλοπολυβόλο, σημαδεύει εμένα: «Φύγε, σε σκοτώνω εγώ πρώτος, σας σκοτώνω και τους δυο, τράβα στο χωριό...» Φοβήθηκε μήπως τον μαλακώσω κι έρθει μαζί μου... λέει κι ο άντρας μου: «Τράβα, γυναίκα, πάρε πέτρα και βάν' τη στην καρδιά σου, μην ξανάρχεσαι...»

Φάγαμε ξύλο πολύ τότες υπόφερε απ' τους Μάηδες όλο το χωριό. Έπειτα μας εκτοπίσανε, μας σηκώσανε νύχτα. Εγώ μάλιστα ντρεπόμουνα, τ' είμαστε ληστές, πού μας πάνε; Μας κλείσανε σε μια καπναποθήκη, εκεί βάζανε και τους όμηρους επί Κατοχής, ήτανε κι άλλες μανάδες, αδερφές από άλλα χωριά. Στυλώθηκε η καρδιά μου. Το παιδί μου που ήτανε 4 χρονώ το πήρε η μάνα μου. Όμως αρρώστησα, με πήγαν στο Νοσοκομείο κι απ' το Νοσοκομείο σε 4-5 μέρες μάς μπαρκάρανε για τον Πειραιά. Ρούχα δεν είχαμε. Από Πειραιά μας μπαρκάρανε για Βόλο. Από Μεταγωγών σε Μεταγωγών, από αμπάρι σ' αμπάρι. Από Βόλο σε Τρίκερι σε πάνε με μπενζίνα. Τη μπενζίνα που μεταφέρει και τα τρόφιμα. Κατεβαίνουνε οι κρατούμενες στο γιαλό και ξεφορτώνουνε τα τσουβάλια, τις κάσες σα χαμάληδες. Πάνω πάνω στην κορφή του νησιού έχει ένα παλιό μοναστήρι. Στα καλά κελιά μένουνε οι χωροφύλακες, η φρουρά. Σε κάτι μισογκρεμισμένα έχουν εμάς τις ανταρτο-οικογένειες. Απ' την Ελλάδα όλη, Θεσσαλία, Ήπειρο, Ρούμελη απ' όλα τα παλικάροχώρια.

Στην πλαγιά παρακάτω είναι άλλο στρατόπεδο, πιο αυστηρό

για γυναίκες που έχουνε την ιδεολογία τους. Τις έχουνε σε τσαντήρια μεγάλα και μικρά.

Η τυραννία η μεγάλη εκεί το νερό. Τα πηγάδια είναι γλυφά, ρηχά, έπρεπε να τα χτυπήσεις πρώτα με λοστό να βγάλουνε λίγο νερό για ν' ανασύρεις. Στάμνες, ντενεκέδες, ουρά. Κι ό,τι άλλο δοχείο. Άμα πληθύνουμε αναγκαστήκανε ν' ανοίξουνε κι άλλα πηγάδια. Ίδια κι αυτά. Το φαϊ, ας το πούμε φαϊ, μακαρόνι νερόβραστο, φασουλάδες με καμιά δεκαριά φασόλια πάνω κάτω κάθε μερίδα, νερόπλυμα, έβλεπες δυο τρεις στάλες το λάδι, πώς ρίχνουνε οι γριές στην κούπα για το ξεμάτιασμα. Ψωμί μια γωνιά όλο το εικοσ τετράωρο. Ρούχα για ύπνο μάς στείλανε μετά από καιρό. Μαζεύαμε αστιβιές, στρώναμε και για την υγρασία. Στο νησάκι τούτο είναι οι καιροί πολύ άστατοι, εκεί που έκαιγε ο ήλιος έψηνες ψωμί, εκεί φουρτούνιαζε και σκοτεινίαζε το πέλαγος, κατακλυσμός. Έβλεπες τις γυναίκες μαζωμένες μες στη μέση στη σκηνή να βαστούνε το στύλο να μην πέσει, άλλες χεροδύναμες να κρεμιούνται στα σκοινιά κι ο αγέρας να τα σηκώνει όλα και να μουσκεύουμε. Μαζεύαμε βρόχινο νερό και σε ντενεκέδες όποτε μπορούσαμε. Για να πλύνουμε και να πλυθούμε κατεβαίναμε στη θάλασσα.

Σε λίγο καιρό με φώναξε ο επικεφαλής της φρουράς με καλόπιανε για δήλωση: «Να ταχτοποιηθώ να πάω σπίτι μου...» Άμα είδε πως δεν πιάνουν τέτοια –πώς ν' αρνηστώ τον άντρα μου;– με φοβέριξε πως θα με στείλει στ' άλλο στρατόπεδο. Του λέω: «Ε, ας πάω, να γνωρίσω κι άλλον κόσμο». Φρένιασε. Με την αιτία τούτη μας χωρίζανε μάνες από κόρες, αδελφές από αδελφές.

Άμα μας κατεβάσανε στο Κάτω Στρατόπεδο δε μας δίνανε σκηνές, μείναμε πολλές μέρες στον ήλιο για τιμωρία. Τέλος μάς παραχωρήσανε μια για 15 άτομα. Εκεί μαθαίναμε ειδήσεις, λαβαίναν εφημερίδες ήτανε πολύ μορφωμένες, είχανε τάξη, μάθαμε πολλά. Εκεί πρωτάκουσα και πώς πιάστηκε ο άντρας μου, μια γριά μου το 'πε, ανταρτομάνα, δεν πίστευα, μου 'λεγε πως είναι ζωντανός και τον έχουν φυλακή. Έλαβα ύστερα γράμμα του κουνιάδου μου. Έλαβα και δικό του που έλεγε «μάθε ότι πιάστηκα είμαι γερός». Σε λίγον καιρό μάς στείλανε πίσω, έτρεξα στη φυλα-

ΑΚΟΥΜΕ ΤΗ ΦΩΝΗ ΣΟΥ ΠΑΤΡΙΔΑ

κή κατά πρώτο δε μου επιτρέψανε, ύστερα τον είδα. Με βοηθήσανε δυο, ας είναι καλά δυο δικηγόροι, ας μην ήταν δκοί μας, ας είναι καλά, βαστάζανε πίσω την υπόθεση, δεν εκτελούσανε πια. Είναι τώρα 16 χρόνια φυλακή. Αχ, πότε θα λάβει τέλος τόση τυραγνία...

20. Από φυλακή σε φυλακή τον τραβούνε

ΜΙΑ Α ΕΝΑΣ ΑΔΕΛΦΟΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΔΕΛΦΟ ΤΟΥ

ΣΤΟ ΧΩΡΙΟ ΜΑΣ, σα να μην είχαμε Κατοχή. Αργήσαν να φανούνε οι Γερμανοί κι οι Τσολιάδες. Δυο αδέρφια μας είχαν πάει στο Αλβανικό, γυρίσανε κι οι δυο. Έπειτα πρώτος εγώ πλησίασα την οργάνωση, καλοκαίρι το 41 ήτανε, μαζευτήκαμε σε κάποιο χωράφι, από κει ξεκινήσαμε για Επονίτες. Όταν μίλησα του αδερφού μας του μεγάλου έφαγα χαστούκι. Αυτός που έγινε Καπετάνιος και είναι φυλακή. Σιγά σιγά γίναμε πολλοί. Κατάλαβε κι ο αδερφός μου. Είμαστε αγρότες σχεδόν όλοι. Είχαμε λίγη περιουσία, σταφίδα.

Εγώ ήμουνα σύνδεσμος. Πρώτη φορά χτυπηθήκαμε στη Χ. Κόψανε οι δικοί μας την κυκλοφορία 5-6 μέρες σ' όλους τους δρόμους, περιμένανε τη γερμανική φάλαγγα. Φάνηκε τέλος, ήταν βράδυ, σούρ'πο. Ήταν κάπου 250 Γερμανοί και καμιά δεκαπενταριά τα φορτηγά. Οι δικοί μας απ' το καρτέρι τούς ρίξαν πίσω στις στροφές, στη ρεματιά. Εμείς δεν είχαμε όπλα βαριά, στα καμιόνια τους είχανε ως και όλμους. Ξαφνιαστήκανε, βάσταξε η μάχη ως 4 ώρες. Χαλάστηκαν όλοι. Από μας 2 θύματα: πεταχτήκανε απ' το χαντάκι που ήτανε ακροβολισμένοι ένας Καπετάνιος μας, ήτανε Κρητικός και μια κοπέλα δική μας, τους έριξε με τ' οπλοπολυβόλο ένας τραυματίας Γερμανός κάτω απ' τ' αυτοκίνητο. Δεν κάνανε ωστόσο ακόμα κείνη την εποχή αντίποινα. Μόνο μπλόκους στα χωριά. Είχανε βίγλες. Χτυπούσαμε συναγερμό, χτυπούσαμε τις καμπάνες, άδειαζε το χωριό, μόνον 2-3 μένανε μέσα με διαταγή κι άλλοι τίποτα γέροι. Πάνω σε μπλόκο σε μια παγάνα στα χωράφια πιάσαν και τη μάνα μας και την αδερφή μας, τις φορτώσαν σε φορτηγά. Δεν τις χτυπήσαν τότες, τους πήγαν και ψωμί, τους ρίξαν σ' ένα χτίριο μέσα καμιά σαρανταριά, στην Π. τους είχαν φέρει, τους είπανε πως θα εκτελεστούνε στην πλατεία.

Τους κατεβάσανε μάλιστα μια Κυριακή πρωί στην πλατεία, κόσμος μαζεμένος πολύς γύρω γύρω, τα πολυβόλα σε μια πλευρά, τύχη τους καλή, πέρασε αεροπλάνο – ποιος ξέρει τ' ήτανε, χτυπούν συναγερμό, τρέξαν οι φρουροί όλοι στο υπόγειο, τσολιάδες και Γερμανοί, ένας τσολιάς, ο τελευταίος πριν κρυφτεί, φωνάζει στους δικούς μας «φύγετε». Κι αυτός ο ταγματασφαλίτης έπειτα έφαε ξύλο πολύ, τον τσακίσαν, σε λίγον καιρό παρουσιάστηκε στο βουνό, πήρε κι ένα οπλοπολυβόλο. Το 'κλεψε με τις ταινίες.

«...Εμείς σκορπίσαμε στη στιγμή, πήραμε το βουνό απ' τα ξένα χτήματα, φτάσαμε στα δικά μας, τις 6 ώρες τις κάναμε 3, βγαίνομε στο καλύβι μας, πέσαμε ξερές...» Έτσι μας τα ιστορούσε η μάνα μας.

Κίνησα τότε μάλιστα να δω κι εγώ τη μάνα μας που γλίτωσε. Κίνησα νύχτα, εμείς κρυβόμαστε μα και κυκλοφορούσαμε έξω απ' τα χωριά ελεύτερα. Με βρίσκουν οι δικοί μας, μου λένε θα πας να φέρεις χαρτί, μας χρειάζεται. Βγάσαμε δελτία, τυπώναμε προκηρύξεις, παίρναμε ειδήσεις, είχαμε ράδιο. Ήρθε και μια κοπέλα μαζί, μιαν αδύνατη. Τότες είμαστε όλοι σπάγγοι. Μπήκαμε στο χωριό, πήγαμε στον υπεύθυνο, μας το παράδωσε, το ζωστήκαμε λοιπόν κατάσαρκα, περάσαμε απ' την μιαν άκρη στην άλλη, τα πήγαμε, τα παραδώσαμε.

Έπειτα έγινε χειρότερη τρομοκρατία. Ήρθε στην περιφέρεια ο περιβόητος ο Στ. Εγώ κείνον τον καιρό συνόδευα εφόδια. Είχα κινήσει με 12 ζώα για την Α., πηγαίναμε οινόπνευμα μέσα σε βαρέλια σιδερένια. Νύχτα βαδίζαμε, από χωριό σε χωριό κάθε τόσους σταθμούς αλλάζαμε ζώα. Ερχόταν 1-2 απ' το χωριό από κοντά, ύστερα παίρναν τα ζώα και γύριζαν. Είχαν μεγάλη προθυμία ο κόσμος. Κάναμε 4 μερόνυχτα στο δρόμο. Περάσαμε απ' το χωριό Α., ήταν έρημο, καμένο, το 'χαν κάψει πριν δυο μέρες. Δεν πλησίαζε κανείς. Πού ν' αλλάξουμε ζώα; Περάσαμε ωστόσο και τη σιδηροδρομική γραμμή, δε μας πήραν είδηση. Φρουρούσανε ως 200 σ' εκείνα τα μέρη. Τέλος, πιάσαμε την κορφή. Τέλος φτάσαμε, παραδώσαμε το φορτίο. Είχα εγώ άλογο δικό μου, καλό άλογο, μου φαίνεται ο γυρισμός εύκολος. Μαθαίνω πως έφτασε στην περιφέρεια

εκείνη ο Στ., είχαν μαζευτεί πολλοί και δικοί μας. Στη βάση εκεί συνάντησα και τον αδερφό μου. Οι ταγματασφαλίτες λίγοι. Τον Στ. τον φέραν για ενίσχυση μα δεν έβγαινε απ' το χωριό.

Εμείς ρίξαμε προκηρύξεις για να δώσουμε να καταλάβει ο κόσμος να μη συνεργατούνε με προδότες και Γερμανούς. Σε 2 μέρες μπήκαμε και στο χωριό. Ήρθαν μαζί μας και 2 παπάδες και 2 Εγγλέζοι απ' τους κρυμμένους που 'χαν μαζευτεί στ' αντάρτικο, ζητήσαμε το Στ., δε μας δέχτηκε. Μας έστειλε μήνυμα να τον συναντήσουμε σ' ένα χτήμα στον κάμπο, στον Άι-Γιαννάκη που είναι κάποιο ξωκλήσι, μας μήνυσε και «μολών λαβέ». Γυρίσαμε στη βάση. Εκεί ξενυχτήσαμε στ' αμπέλια με τις χλαίνες, είχαμε όμως ετοιμασία καλή, ξαναειδοποιούμε το χωριό: «Φύγετε γιατί αν ο Στ. πολεμήσει θα καείτε», φύγανε οι μισοί, εμείς προχωρήσαμε, 3 φάλαγγες, μπλοκάρουμε το χωριό, χτυπηθήκαμε στην πλατεία, στους δρόμους είμαστε πάνω από 3.000 και κείνοι ως 2.000, νικηθήκανε. Άλλοι σκορπίσανε, άλλους πιάσαμε. Ο Στ. κλείστηκε με 4 δικούς του στο παλιό φρούριο, ήθελε να πολεμήσει μα δεν πρόλαβε. Σπάσαν τον κλοιό οι δικοί μας και σκοτώθηκε μοναχός του. Δεν το βαστούσε να πιαστεί.

Για τέτοιες μάχες που δώσαμε με Γερμανούς και με γερμανο-ράλληδες που φορούσαν τη στολή τους, σήμερα μας δικάζουνε, ο αδελφός μου είναι ακόμα φυλακή. Μας αφοπλίσανε πρώτα κι ύστερα μας κατάντησαν να κρυβόμαστε, σε ρεματιές και σε σπηλιές κρυβόμαστε.

Τον αδερφό μου τον είχαμε σ' ένα λαγούμι κρυμμένο, σε μια ρεματιά του πηγαίναμε φαΐ όποτε βρίσκαμε καιρό. Ένα πρωί με πιάσαν που γύριζα, πέταξα πέρα το άδειο κονσερβοκούτι, γυάλιζε και το είδανε, με βάλαν κάτω, μου σπάσαν 2 παιδιά. Ένας τσοπάνος τον πρόδωσε. Πόσα χρόνια τώρα; Είναι δικασμένος ισόβια, από φυλακή σε φυλακή τον τραβούνε.

21. Τα καλύτερα παλικάρια βαρυποινίτες

ΜΙΛΑ ΕΝΑΣ ΘΕΙΟΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΝΕΨΙΟ ΤΟΥ

ΑΠ' ΤΟΥ ΘΟΔΩΡΟΥ ΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ δεν απόμεινε κανείς. Δυο θείοι από τη μάνα του, αμ' δεν είναι αυτοί για να του στείλουνε τίποτα κει που είναι φυλακή. Δε θεν ν' ακούσουν μηδέ τ' όνομά του. Πατέρας, μάνα, ένας αδερφός του, ως κι η γιαγιά του Θόδωρου, παν ξεγράφηκαν, τους έφαιε το σκοτάδι. Αυτούς να τους θυμάστε, μην το πάρτε αψήφιστα, έχουν άλλη μια καταδίκη αυτοί που δεν έχουν δικό τους να τους παρασταθεί.

Επί Κατοχής ο Θόδωρος πήγαινε σχολείο, ήταν δεν ήταν 13 χρονώ, μα δαίμονας. Τον έπρηζε το δάσκαλο. Τις προάλλες έκανε αναφορά το χωριό, ζητούσαν αμνηστία, έβαλε υπογραφή κι ο δάσκαλος –είναι πια συνταξιούχος. Κι άμα έφτασε στ' όνομα του Θόδωρου δάκρυσε: «Είχα μανία με τα πουλάκια να τα πιάνω, θυμάσαι κουμπάρα, κι αυτό το άθλιο μού χαλούσε τ' αγκίστρια. Θυμάμαι πως μου κρέμασε στ' αγκίστρι ένα ψόφιο κοτσύφι για κοροϊδία...»

Υστερα παράτησε ο Θόδωρος το σχολείο, κάνει το σύνδεσμο στ' αντάρτικο. Ποιος τον έπιανε στο δρόμο, ήταν άπιαστος, το είπαμε. Ήταν κι άλλοι 3-4 συνομήλικοι φέρνουνε σημειώματα, περνούν τις γερμανικές γραμμές. Στα δεκάξι δεκαεφτά χρόνια του κατατάχτηκε. Όπου σαματάς και μπλόκος, ο Θόδωρος πρώτος. Μια φορά κατέβηκαν οι αντάρτες στο χωριό, χτυπούν οι καμπάνες, τραγούδια, σύναξη.

Τ' απομεσήμερο στη δημοσιά, 2 ώρες δρόμο, στο ρίζωμα παίρνουν είδηση οι Γερμανοί. Αυτός που μιλούσε τη γλώσσα τους τον είχαν μπροστά, δεν ήταν και τέλεια πουλημένος. Έκανε πως έχασε το μονοπάτι, τα χιόνια πολλά, η καρδιά του χειμώνα. Κι οι μέρες μικρές, βλέπουν οι Γερμανοί μια καλύβα, έβγαινε καπνός, ήταν ένας αντάρτης μέσα, είχε φωτιά ο αθεόφοβος. Ας είναι, τους ξέφυγε. Οι Γερμανοί, μείναν τη νύχτα στη φωτιά, κερδισμένη πάει

μια νύχτα. Ταχιά πέσαν στο χωριό μα ήταν ειδοποιημένοι, μόνο γυναίκες λιγοστές. Βγαίν' η μάνα του Θόδωρου αφήφιστα πως τάχα πάει στη βρύση, εκεί κατάμεσα στην αγορά τής ρίξανε. Πέφτει μπρούμυτα, την πήρε στην κοιλιά. Κάνει να τραβηχτεί στην άκρη, σέρνεται, ξαναρίξανε, τη λιανίσανε. Δυο γειτόνισσες, κι αυτές πάιναν τάχα στη βρύση, τη βλέπουνε, κάνουνε μια μπρος να τρέξουνε να τη σηκώσουνε, τους ρίχνουνε, κάνουν πίσω, μια μπρος, δυο πίσω, σάματι χορεύουνε χορό. Έτσι σκοτώθηκε του Θόδωρου η μάνα.

Κάψαν και το σπίτι τους. Τότες κήκε κι η γιαγιά. Μπορεί και να λαθεύω, δυο φορές κάψαν το χωριό μας.

Ο πατέρας του, ο ξάδερφός μου, αυτός πώς σώθηκε απ' τους Γερμανούς. Πες πως ήτανε θάμα. Τους είχαν πιασμένους καμιά εικοσαριά που 'χαν παιδιά αντάρτες. Τους τραβούσαν όξω απ' το χωριό σα σφαχτά, τους είχαν περασμένη θελιά στο λαιμό να παν να τους κρεμάσουν στο ρέμα, στα δυο πλατάνια στο Μύλο παραπάνω. Πάνω στην ώρα να οι αντάρτες κατάρραχα, τα όπλα τους γυαλίζανε, είχανε ως και κανονάκια, όπλα τότες άφθονα. Ριχτήκανε στους Γερμανούς, τους διαλύσανε. Σηκωθήκανε οι δικοί μας. Χαρές. Μα ο πατέρας του Θόδωρου σκοτώθηκε μετά την απελευθέρωση—μαύρη απελευθέρωση. Τον πέτυχαν οι τρομοκράτες, οι εθνοφυλάκοι, ακούς; Αυτοί που τα 'χαν καλά με τους Γερμανούς και κάψαν τον κόσμο. Τον πέτυχαν στο χωράφι του, τον σκότωσαν μες στο φράχτη. Πού όπλα; Τους τα 'χαν παρμένα τότες. Τα ξέρετε και σεις.

Ξηγάτε μου τώρα, πώς ήρθαν έτσι τα πράματα, ο Θόδωρος να 'ναι δικασμένος. Κι ο αδερφός του ο Δήμος πάει κι αυτός, τουφεκίστηκε ακούς, τουφεκίστηκε... Γλιτώνεις απ' του χάρου τα δόντια, τα δίνεις όλα για όλα στην πατρίδα, και να τώρα διωγμοί, να εκτελεσμοί τα καλύτερα παλικάρια βαρυποινίτες...

Ακούς καταλοή... Και τι βάνω εγώ στην άκρια; Τι να του πάω; Ένα πακέτο τσιγάρα. Μα ούτε και τσιγάρα επιτρέπουνε. Δέμα μόνο το Πάσχα. Και αν βρεθεί κανένας φύλακας χριστιανός... Τάχα δεν είμαστε «στενοί» συγγενείς... Τάχα του αφήσανε συγγενή στενό οι ανάξιοι που ξεκληρίζουνε τους άξιους...

22. Εκείνος ο παλίκαρος, ο φεγγαροπρόσωπος

ΜΙΑ Α ΕΝΑΣ ΦΙΛΟΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΦΙΛΟ ΤΟΥ

Ο ΓΙΑΝΝΗΣ ΕΙΝΑΙ ΚΑΛΟΣ ΑΓΩΝΙΣΤΗΣ, φίλος καλός. Είναι απ' τη Θράκη. Εγώ νησιώτης, γνωριστήκαμε στο προσφυγικό στρατόπεδο στ' Αϊντίνι κοντά, μας είχανε σ' ένα εργοστάσιο της γλυκόριζας. Είμαστε καμιά 600ριά. Περνούσανε πολλοί απ' τα νησιά, τους μαζεύανε στα παράλια, ύστερα τους μεταφέρονε στο εσωτερικό, στην Τουρκία. Εκεί ακούσαμε πως έπεσε κι η Αθήνα, το λέγανε οι Τούρκοι, στο καφενείο του Σταθμού είχανε ράδιο.

Μια μέρα ήταν κάποια εορτή τους, κάνανε παρέλαση τα σχολεία τους και στήσανε στην πλατεία τραπέζια και καζάνια για τον κόσμο. Πλησιάσανε 3-4 δικοί μας πάνω στα τραπεζώματα, ευκηθήκανε, κάποιος δικός μας παλιός πρόσφυγας ήξερε τούρκικα βαθιά, είπε τις ευκές με τα γράμματα. Είπε και το παράπονό μας, γιατί να 'μαστε περιορισμένοι.

Λοιπόν ο Δήμαρχος ας τον πούμε, τους κάθισε στο τραπέζι, φώναξε κι άλλους που περιμένανε απ' όξω, μας καθίσανε σα μουσαφίρηδες, άλλοι αλλαγμένοι, άλλοι κουρελήδες, σ' αυτά οι Τούρκοι έχουνε καλά συνήθεια. Ήμουνα και γω εκεί, φάγαμε καλά. Από κείνη τη μέρα μάς αφήσανε, βγαίναμε στο χωριό, κάναμε κανένα θέλημα, έβγαινε κανένα γρόσι. Ύστερα ήρθανε δυο του Προξενείου μας απ' τη Σμύρνη, μας γράψανε όσους θέλομε να πάμε στην Αίγυπτο εκεί θα κάνουμε στρατό. «Και τα γυναικόπαιδα;» ρωτήσαμε. Δε λάβαμε απάντηση.

Μετά μάθαμε πως οι Άγγλοι χτυπηθήκανε στη Συρία με τους Γάλλους συνεργάτες των Γερμανών, ανοίξανε οι δρόμοι. Ο πόλεμος προχωρά, εμείς εδώ κλεισμένοι... Μεγάλος ο καημός μας.

Μια νύχτα μας σηκώσανε βιαστικά όσους άντρες είχαμε γρα-